

УДК 316.614.5

Н. С. Чміль

Received June 19, 2014;

Revised July 17, 2014;

Accepted July 25, 2014.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ СУДЕНТІВ ДУХОВНИХ ВНЗ

У статті подано теоретичний аналіз особливостей та умов професійного становлення студентів духовних вищих навчальних закладів у контексті соціалізації. Описано три ступені соціалізації, які проходить кожен студент під час навчання у ВНЗ. Розглянуто роль студентської групи та її вплив на процес професійного становлення студента. Проаналізовано особливості професії богослова, виділено основні напрями роботи та відповідно психологічні якості для їхнього виконання. Професійне становлення студентів у духовному ВНЗ відбувається в особливих соціально-психологічних умовах: духовні ВНЗ – навчальні заклади закритого типу, що передбачають добровільно-вимушену соціальну депривацію; наявність чіткого розпорядку дня та церковного уставу, за порушення якого можливе відрахування із ВНЗ; перевага професійного виховання над навчанням, що спрямоване на духовне зростання та самодисципліну; нерозривність теорії та практики під час навчання, що забезпечується завдяки розташуванню духовного ВНЗ на території храмів. Усі ці соціально-психологічні умови забезпечують якісний відбір студентів, які під час чи після закінчення навчання визначаються у своєму професійному та життєвому виборі. Виділено подібні риси у професійній підготовці богословів та військовослужбовців. На основі здійсненого теоретичного аналізу розроблено модель професійного становлення студентів духовних ВНЗ у контексті соціалізації особистості, яка складається зі ступенів соціалізації, чинників, критеріїв та умов професійного становлення. Результати дослідження можна застосовувати в навчальному процесі та програмах психологічного супроводу студентів богословського факультету ВНЗ.

Ключові слова: професійне становлення, соціалізація, професія богослов, модель професійного становлення.

Chmil N. S. Social and Psychological Peculiarities of Students' Professional Development in Spiritual Higher Educational Institutions. The article presents a theoretical analysis of the features and conditions of students' professional formation in spiritual higher educational institutions in the context of socialization. The author described three stage of socialization that takes place in universities. The role of the student group and its influence on the process of students' professional formation is regarded. The features of theologian profession are analyzed; the main areas of work

and psychological qualities necessary for their implementation are highlighted. The peculiarities of social and psychological conditions of students' of professional formation in spiritual higher educational institutions are: spiritual universities are educational institutions closed type which creates the conditions of social deprivation; a daily schedule and church statute are acted, so for violation of it student can be exclusion from the higher educational institutions; the professional upbringing dominance over the professional training, which is aimed at spiritual growth and self-discipline; spiritual universities are usually located near the temples that ensure the inherence practical activity from theory. All these social and psychological conditions provide a quality selection of students, which are determined their professional and life choices during graduation. The model of students' professional formation in in spiritual higher educational institutions in the context of socialization is created. It consists of the socialization stages, factors, criteria and conditions for professional development.

Keywords: professional formation, socialization, theologian profession, professional formation model.

Чмиль Н. С. Социально-психологические особенности профессионального становления студентов духовных вузов. В статье представлен теоретический анализ особенностей и условий профессионального становления студентов духовных высших учебных заведений в контексте социализации. Описаны три степени социализации, которые проходит каждый студент во время обучения в вузе. Рассмотрена роль студенческой группы и ее влияние на процесс профессионального становления студента. Проанализированы особенности профессии богослова, выделены основные направления работы и необходимые психологические качества для их выполнения. Профессиональное становление студентов в духовной вузов протекает в особых социально-психологических условиях: духовные вузы являются учебными заведениями закрытого типа, предусматривающие добровольно-вынужденную социальную депривацию; наличие четкого распорядка дня и церковного устава, за нарушение которого возможно исключение из вуза; преимущество профессионального воспитания над обучением, которое направлено на духовный рост и самодисциплину; равноценность теории и практики во время обучения, обеспечивается благодаря расположению духовного вуза на территории храмов. Все эти социально-психологические условия обеспечивают качественный отбор студентов, которые во время или по окончании обучения определяются в своем профессиональном и жизненном выборе. Выделено сходные черты в профессиональной подготовке богословов и военнослужащих. На основе проведенного теоретического анализа разработана модель профессионального становления студентов духовных вузов в контексте социализации личности, которая состоит из ступеней социализации, факторов, критериев и условий профессионального становления. Результаты исследования можно применять в учебном процессе и программах психологического сопровождения студентов богословского факультета вуза.

Ключевые слова: профессиональное становление, социализация, профессия богослов, модель профессионального становления.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасний період розвитку українського суспільства – це період активних змін, розбудови держави, інтеграції в європейську спільноту, що і визначає нові орієнтири щодо організації професійної підготовки майбутніх спеціалістів у вищих навчальних закладах України відповідно до європейських стандартів підготовки кваліфікованих фахівців усіх галузей. Одним із основних таких орієнтирів є визначення соціально-психологічних умов професіоналізації студента.

У такі переломні моменти суспільство потребує духовного зростання, досягнення внутрішньої свободи та усвідомлення гуманістичних ідеалів задля віри в краще майбутнє. Богослови, випускники духовних ВНЗ залучають людей до духовного зростання.

На сьогодні Конституція України відокремлює церкву від держави, проте реформування у сфері освіти у зв'язку із євроінтеграцією передбачає і відповідність українського класифікатора професій із європейськими зразками. Крім того, кафедри богослів'я уже починають з'являтися у ВНЗ нашої країни. Тому дослідження професійної підготовки студентів духовних ВНЗ стає особливо актуальним.

Мета дослідження – теоретичний аналіз соціально-психологічних особливостей та розробка моделі професійного становлення студентів духовних вищих навчальних закладів (семінарії та академії).

Аналіз останніх досліджень цієї проблеми. Процес професійного становлення вивчають багато і вітчизняних (С. Г. Вершловський, О. А. Дубасенюк, Е. Ф. Зеєр, Е. А. Клімов, Н. В. Кузьміна, А. К. Маркова, Л. М. Мітіна, В. П. Невзоров, Н. М. Пилипенко, Ю. П. Поваренков, Н. С. Пряжников, А. Р. Фонарев, Л. И. Шумская тощо), і зарубіжні (Н. Borow, J. O. Crites, H. A. Hesse, J. L. Holland, D. E. Super тощо) учені. Серед українських науковців процес професійного становлення та розвитку вивчали В. М. Васильков, О. І. Василькова, Ж. П. Вірна, Т. Ю. Гущина, О. М. Кокун, В. Л. Лапшина, С. Д. Максименко, С. І. Моськін, А. Б. Мудрик, Т. Д. Федірчик, В. І. Юрченко тощо.

Дослідник Б. П. Невзоров визначає професійне становлення як «формування професійного самовизначення в конкретній професійній області в залежності від ступеня узгодженості психологічних можливостей людини з утриманням та вимогами професійної діяльності, а також сформованості в особистості здатності адаптуватися до мінливих соціально-економічних умов у зв'язку з влаштуванням своєї професійної кар'єри» [5, с. 65].

Теоретичний аналіз детермінації професійного становлення особистості вказує на те, що провідними чинниками процесу фахового

становлення особистості передусім є її суспільні стосунки, соціальна ситуація розвитку, характер діяльності, відношення і власна активність. Соціальна ситуація розвитку розуміється як система стосунків між особистістю і реальністю. Щодо соціальної дійсності, то ми маємо на увазі певні соціально-економічні стосунки та види діяльності, в яких зайнята людина [3].

Процес залучення молодих людей до професії потрібно розглядати не лише з позиції засвоєння вимог професійної діяльності, а також як складову частину процесу соціалізації, під час якого людина засвоює установки, вірування, звичаї, цінності, ролі та очікування, властиві певній культурі або соціальній групі. Сутність процесу соціалізації розглядається як перетворення «соціальних відносин між людьми в індивідуальні відносини особистості», за якими стоїть «механізм інтеріоризації-екстеріоризації, який функціонує у процесі спільної діяльності» [1, с. 301]. Загальновідомо, що процес соціалізації відбувається упродовж усього життя, а професійна підготовка – лише один із її етапів.

З погляду соціалізації, професія виступає як нормативно зафіксована соціальна роль, наділена певним статусом та престижністю. Дослідниця Г. Я. Крисюк успішну соціалізацію в процесі навчання у ВНЗ визначає певними умовами, серед яких: залучення індивідів у розвивальні ситуації та активувальне середовище; відкритість молодих людей у процесі спілкування та формування їх компетентності; проживання нового особистісного досвіду; процес самоаналізу і самооцінки своєї діяльності; саморегуляція переживань і діяльності [4, с. 236–237].

Навчання у ВНЗ передбачає проходження студентами трьох основних ступенів соціалізації, що визначають специфіку їх особистісно-професійного становлення [7, с. 98–99].

Перший ступінь (I курс навчання) – особистісна та професійна адаптація, спрямована на освоєння студентами нових соціальних ролей, цінностей та норм, входження в нові формальні й неформальні спільності.

Другий ступінь (II–III курси навчання) – цілеспрямоване освоєння соціально та професійно значущого досвіду життєдіяльності.

Третій ступінь (IV–V курси навчання) – особистісно-професійне самовизначення, орієнтоване на досягнення збалансованості в проявах у студентів цивільної, професійної та індивідуально-особистої спрямованості особистості.

Розглядаючи процес професійного становлення студента як початковий етап професійної соціалізації, можна стверджувати, що вагомий вплив на розвиток фахівця здійснює навчальний простір ВНЗ, соціальне мікросередовище (академічна група) та особистість викладача. Ці зовнішні чинники соціалізуючого впливу на професійне становлення студента слугували основою моделі професійного становлення Л. І. Шумської [7].

Особливості впливу освітнього середовища ВНЗ на формування професійної компетентності фахівця досліджувала Г. Полякова. Автор, узагальнюючи роботи Г. Ковальова, В. Левіна, А. Хуторського, виділяє компоненти освітнього середовища: суб'єктний (суб'єкти освітнього середовища: керівники, педагогічні працівники, студенти), соціальний (соціальне оточення, взаємодія суб'єктів освітньої діяльності), просторово-предметний (фізичне оточення) та психодиктичний (програми навчання, система засобів і технологій навчання, стиль викладання) [6, с. 84].

Процес особистісно-професійного становлення студентів значною мірою зумовлений характером їхньої взаємодії з особистісно значущим мікросередовищем, що виявляється у реалізованих ними соціальних ролях і функціях. Найважливішою і впливовою соціальною спільністю, в якій перебуває студент у процесі своєї навчальної діяльності, є студентська навчальна група. Студентська група «розглядається, з одного боку, як об'єкт виховного впливу більш широкого соціального оточення, а з іншого боку, як могутній засіб впливу на особистість і інтелект майбутнього фахівця, як мікросередовище його формування та розвитку» [2, с. 101–102].

І. С. Лобанова та М. Н. Янушевська у дослідженні взаємозв'язку міжособистісних відносин у групі та якості навчання з'ясували, що групи з високим ступенем сприятливості соціально-психологічного клімату, як правило, успішно виконують навчальну та суспільно значиму діяльність. Якщо студенти психологічно згуртовані на основі соціально ціннісних мотивів і цілей, то в спілкуванні між студентами спостерігається шанобливе ставлення один до одного та психологічна захищеність [8].

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Специфіка професійного становлення студентів духовних ВНЗ обумовлена характеристиками майбутньої професійної діяльності богослова та особливими умовами професійної підготовки.

Теолог, чи богослов – це фахівець в галузі богослов'я, що вивчає історію віровчень і різних форм релігійного життя, релігійну культурну спадщину (релігійне мистецтво, пам'ятки релігійної писемності, релігійну освіту і науково-дослідну діяльність), традиційне для релігії право, археологічні пам'ятки історії релігій, історію та сучасний стан взаємин між різними релігійними вченнями та релігійними організаціями.

Здобути спеціальність богослова можна, закінчивши факультет теології та релігієзнавства. В Україні богослов'я історично розвивалося у межах релігійних навчальних закладів (духовних семінарій і академій), де викладалося разом з низкою прикладних (статут, апологетика, церковний спів, пастирське богослов'я), навідміну від країн Заходу, де теологія завжди залишалася частиною університетської освіти. На сьогодні лише два університети в Україні проліцензували спеціальність богослов'я.

Здійснивши теоретичний аналіз богослов'я як професійної діяльності, ми виокремили основні напрями роботи богослова: науково-дослідний (написання дисертаційних досліджень та присвоєння вченого ступеня); навчально-виховний (викладацька та просвітницька діяльність); експертно-консультативний (як фахівці в державних, громадських організаціях та ЗМІ; також можлива перекладацька діяльність і реалізація знань як екскурсовода до святих місць); служба у релігійних закладах.

Отже, професія богослова охоплює велику кількість функціональних обов'язків. Так, служба у релігійних закладах передбачає комунікацію з вірянами, організацію життя общини, вчительство (напр. недільні школи) та соціальну роботу (духовне наставництво у лікарнях, інтернатах, тюрмах тощо). Щоб вдало виконувати перелічені обов'язки, студенти мають володіти комунікативною компетентністю та організаторськими здібностями. Професія богослова передбачає вміння і прагнення до духовного зростання, постійного саморозвитку, потрібні для наставницької діяльності.

Умови професійного становлення студентів духовних ВНЗ мають низку особливостей. Професійна підготовка студентів духовних ВНЗ відбувається у навчальному закладі закритого типу, що значно обмежує їх у можливості спілкуватися з іншими людьми. Таким чином студенти перебувають у ситуації соціальної депривації. Крім

того, навчальний процес у духовних академіях та семінарах передбачає наявність чіткого розпорядку дня у студентів.

Так, на першому курсі такі умови значно погіршують адаптацію студентів до навчання. Проте ці умови спонукають до згуртування колективу всередині духовного ВНЗ, що сприяє утвердженню і набуттю потрібної системи цінностей професії. Адже саме наявність професійних цінностей забезпечує сумлінне ставлення до майбутньої професійної діяльності, спонукає людину до творчого пошуку, вдосконалює у свідомості студентів умовну модель майбутньої фахової діяльності.

Специфіка духовних ВНЗ полягає у тому, що це переважно виховні заклади, а не навчальні. Професійне виховання семінаристів спрямоване на утвердження віри та вироблення звички і бажання жити згідно із церковним уставом. Особистісному духовному зростанню студентів сприяє їх постійне спілкування з духівником, вихователями і наставниками курсів, безпосередня участь викладачів у виховному процесі, підтримка високого духовного рівня викладачів.

У духовних академіях та семінаріях студенти вивчають такий предмет, як «церковний устав», що містить нормативи поведінки священнослужителів. Тут проглядаються риси схожості професійної підготовки священнослужителів та військовослужбовців: наявність уставу, який потрібно знати і виконувати впродовж усього життя; навчання в умовах закладу закритого типу; «віддавання честі» у військових та «прохання благословення» у священнослужителів. Щодо останнього пункту, то він обов'язковий для військових та священнослужителів нищого професійного рангу щодо представників вищого рангу. За невиконання уставу студентів духовних ВНЗ можуть не лише попередити, але й відрахувати із ВНЗ.

Для формування ціннісних орієнтирів у духовних семінаріях поставлено акцент на творчості. У всіх студентів є обов'язковий предмет – церковний спів, який прирівнюється до інших дисциплін за важливістю вивчення. Крім того, це один із способів виховання студента, серед яких також: постійна участь у благодійних заходах, залучення до підготовки та проведення різноманітних церковних заходів (конференцій виключно), організація краєзнавчої роботи тощо.

Більшість духовних ВНЗ розміщені безпосередньо на території храмів, це створює відповідну атмосферу професійного становлення студентів та гарантує нерозривність теорії та практики під час

навчання. Уже з першого курсу студенти беруть активну участь у богослужіннях і таким чином мають постійну практику виконання своїх майбутніх функцій та обов'язків.

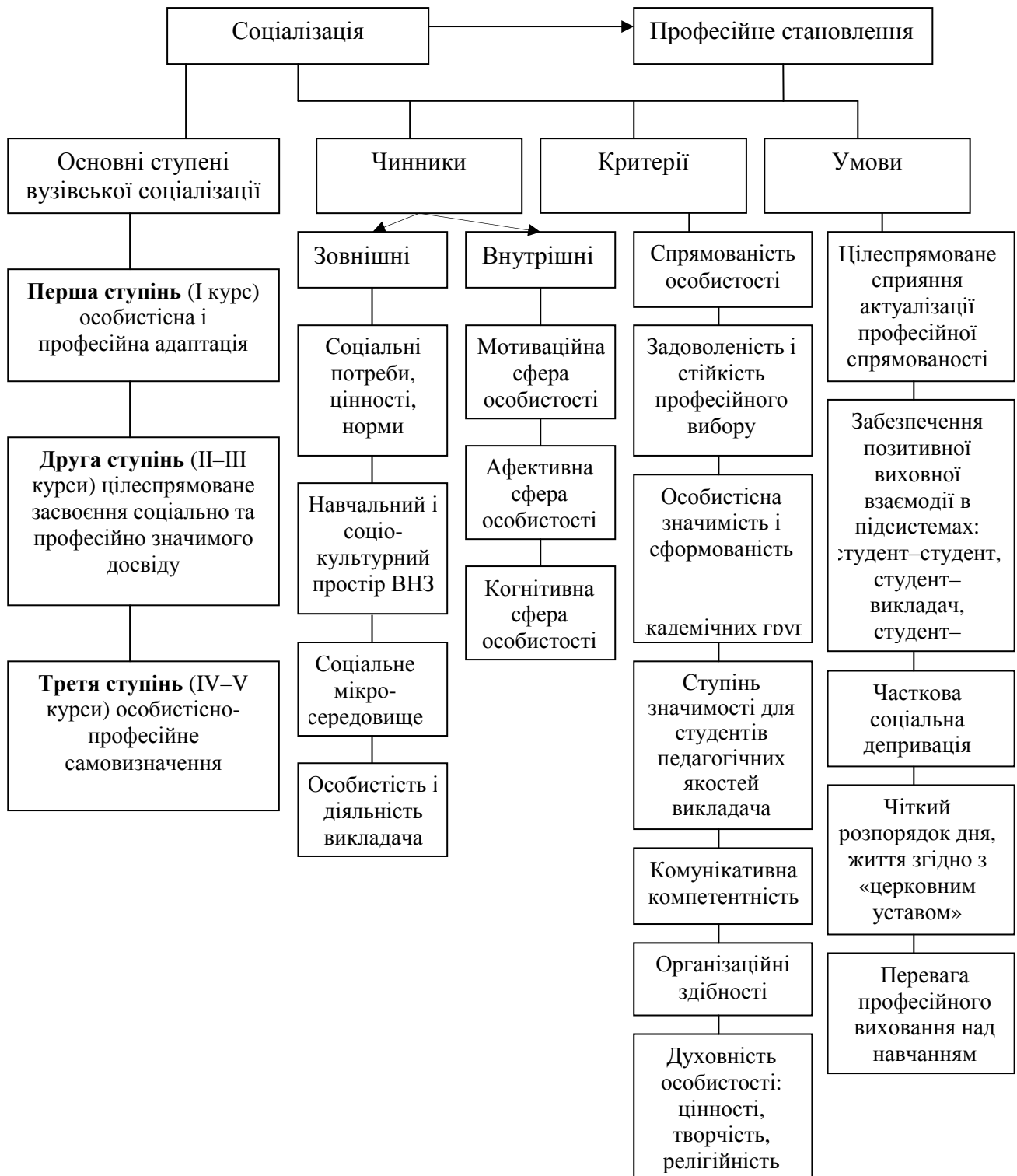

Рис. 1. Модель професійного становлення студентів-богословів у контексті соціалізуючого впливу ВНЗ

Отже, на основі моделі особистісно-професійного становлення студента, яку розробила Л. І. Шумська [7], і здійсненого теоретичного аналізу умов професійної підготовки та майбутньої професійної діяльності студентів-богословів, ми розробили модель професійного становлення студентів духовних ВНЗ як системи психологічних характеристик професійного становлення студентів-богословів, що забезпечують перехід зовнішніх соціалізуючих впливів у внутрішню структуру (рис. 1).

Запропонована схема містить ступені соціалізації у ВНЗ, чинники, критерії та умови професійного становлення студентів духовних ВНЗ.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Професійне становлення студента розглядається як засвоєння нової соціальної ролі, статусу, розширення контактів та залучення у нову соціальну ситуацію. Студент стає належним до ВНЗ як інституту соціалізації, де пред'являються якісно нові вимоги до особистості та поведінки.

Професія богослова передбачає широкий спектр умінь для реалізації науково-дослідних, навчально-виховних, експертно-консультативних функцій та для служіння у релігійних закладах. Ключовими для богословів є комунікативна компетентність, організаційні здібності та духовність як інтегральна якість особистості.

Професійне становлення студентів духовних ВНЗ спрямоване на формування та утвердження особливого світогляду, цінностей та способу життя, що передбачає верховенство Бога, віри, духовності, а саме сприяє вихованню толерантності, альтруїзму та поваги до людей і до природи. Професійне становлення богословів має низку особливих соціально-психологічних умов, серед яких: часткова соціальна депривація, чіткий розпорядок дня, життя згідно із положеннями «церковного уставу», переважання професійного виховання над професійним навчанням, постійна залученість у практичну діяльність. Такі умови демонструють всі переваги і недоліки обраного професійного шляху та забезпечують відсіювання не готових до такого способу життя і праці юнаків.

Результати теоретичного аналізу соціально-психологічних особливостей професії та умов професійної підготовки студентів духовних ВНЗ представлені у вигляді моделі професійного становлення студентів у контексті соціалізуючого впливу духовного ВНЗ.

Література

1. Асмолов А. Г. Психология личности / А. Г. Асмолов. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 367 с.

- Asmolov, A. G. Psihologiya lichnosti [Personality psychology] / A. G. Asmolov. – Moscow : Izd-vo MGU, 1990. – 367 p.
2. Березовин Н. А. Проблемы и методы социально-психологического изучения студенческой группы / Н. А. Березовин, Я. Л. Коломинский // Студент и вузовский коллектив. – Каунас, 1973. – С. 101–105.
Berezovin N. A. Problemy i metodyi sotsialno-psihologicheskogo izucheniya studencheskoy gruppyi [Problems and methods of socio-psychological study of the student group] / N. A. Berezovin, Ya. L. Kolominskiy // Student i vuzovskiy kolektiv. – Kaunas, 1973. – P. 101–105.
 3. Васильков В. М. Концептуальні положення особистісно-професійного становлення майбутнього інженерно-педагогічного працівника в умовах багаторівневої освіти / В. М. Васильков, О. І. Василькова // Наукова скарбниця освіти Донеччини. – 2012. – № 4. – С. 86–91.
Vasyl'kov V. M. Kontseptual'ni polozhennya osobystisno-profesiynoho stanovlen-nya maybutn'oho inzhenerno-pedahohichnoho pratsivnyka v umovakh bahato-rivnevoyi osvity [Conceptual provisions of personal and professional formation of future engineering pedagogical employee in terms of multi-level education] / V. M. Vasyl'kov, O. I. Vasyl'kova // Naukova skarbnytsya osvity Donechchynu. – 2012. – № 4. – P. 86–91.
 4. Крисюк Г. Я. Психологічні особливості соціалізації студентської молоді / Г. Я. Крисюк // Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. – Т. 10, ч. 1. – К., 2009. – С. 229–238.
Krysyuk H. Y. Psykholohichni osoblyvosti sotsializatsiyi student-s'koyi molodi [Psychological features of student's socialization] / H. Y. Krysyuk // Problemy zahal'noyi ta pedahohichnoyi psykholohiyi: zb. nauk. Prats' instytutu psykholohiyi im. H. S. Kostyuka APN Ukrayiny / Za red. S. D. Maksymenka. – T. 10, ch. 1. – Kyiv, 2009. – P. 229–238.
 5. Невзоров В. П. Профессиональное становление учителя в системе многоуровневого университетского образования в регионе : дис. ... канд. пед. наук / В. П. Невзоров. – М., 2003.
Nevzorov V. P. Professionalnoe stanovlenie uchitelya v sisteme mnogourovne-vogo universitetskogo obrazovaniya v regione : dis. ... kand. ped. nauk [Teachers' professional development in the system of multi-level university education in the region] / V. P. Nevzorov. – Moscow, 2003.
 6. Полякова Г. Вплив освітнього середовища ВНЗ на формування професійної компетентності фахівця / Г. Полякова // Вища школа. – 2010. – № 10. – С. 78–87.
Polyakova H. Vplyv osvith'oho seredovyshcha VNZ na formuvannya profesiynoyi kompetentnosti fakhivtsya [The influence of educational environment in university on formation of professional competence] / H. Polyakova // Vyshcha shkola. – 2010. – № 10. – P. 78–87.
 7. Шумская Л. И. Личностно-профессиональное становление студентов в процессе вузовской социализации: дис. ... доктора психол. наук / Л. И. Шумская. – Минск : РГБ, 2005. – 364 с.

Shumskaya L. I. Lichnostno-professionalnoe stanovlenie studentov v protsesse vuzovskoy sotsializatsii: dis. ... d-ra psihol. nauk [Students' personal and professional formation in the process of high school socialization] / L. I. Shumskaya. – Minsk : RGB, 2005. – 364 p.

8. Янушевская М. Н. Межличностные отношения в студенческой группе / М. Н. Янушевская, И С. Лобанова // Уровневая подготовка специалистов: государственные и международные стандарты инженерного образования: сборник трудов научно-методической конференции. – Томск : Изд-во ТПУ, 2013. – С. 40–41.

Yanushevskaya M. N. Mezhlchnostnyie otnosheniya v studencheskoy gruppe [Interpersonal relationships in the student group] / M. N. Yanushevskaya, I. S. Lobanova // Urovnevaya podgotovka spetsialistov: gosudarstvennyie i mezhdunarodnyie standartyi inzhenernogo obrazovaniya: sbornik trudov nauchno-metodicheskoy konferentsii. – Tomsk : Izd-vo TPU, 2013. – P. 40–41.

УДК 159.9.075

С. Л. Чуніхіна

Received June 19, 2014;

Revised July 17, 2014;

Accepted July 25, 2014.

«ПСИХОЛОГІЧНИЙ МАЛЮНОК» ЧИНОВНИКА: ДОСЛІДЖЕННЯ ОБРАЗУ

У статті проаналізовано основні підходи до стандартизації та інтерпретації даних рисункових методів у психологічних дослідженнях образів соціальних і політичних об'єктів: «якісний», «кількісний» та «комбінований». Перший підхід ґрунтується на виокремленні універсальної структури малюнка, яка дає змогу інтерпретувати його смисл. В основі другого підходу лежить сюжетна класифікація малюнків та виокремлення типових способів зображення об'єкта. У третьому підході використовують «якісні» та «кількісні» методи збору та інтерпретації даних. На основі цього аналізу запропоновано авторську схему інтерпретації даних методу «Психологічний малюнок» у вивченні особливостей сприймання громадянами державних чиновників. Схема базується на комбінуванні слабо структурованих методів збору інформації (рисунок, експертне опитування) та жорстко структурованих методів обробки отриманих даних (статистичні методи). Сформульовано дев'ять ключових категорій, які визначають конструювання громадянами образів чиновництва: людина – не людина; система влади; тварини; гроші; позитивний реалізм; портретні зображення; геометричні фігури; предмети; «надлюдські» істоти. Виявлено, що ключовою зако-